

ЧУМАК

Надія Віталіївна
nadinc@mail.uaаспірант, Київський
торгівельно-економіч-
ний університет

УДК 336.242

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРНИХ РИНКІВ У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ

CONCEPTUALIZATION OF ANTIMONOPOLY REGULATION OF COMMODITY MARKETS IN AN OPEN ECONOMY

У статті розглянуто антимонопольне регулювання товарних ринків у відкритій економіці. Досліджено, що формування ефективної системи ринкових відносин перш за все передбачає створення в державі необхідних і достатніх умов для розвитку конкурентоспроможного середовища. Констатовано, що монополія ринку і ринок вільної конкуренції нерозривно пов'язані між собою. Збалансувати їх вплив на розвиток національної економіки можливо тільки за умови наявності дієвого антимонопольного регулювання. Окреслено проблематику антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці на напрями їх вирішення.

В статье рассмотрено антимонопольное регулирование товарных рынков в открытой экономике. Доказано, что формирование эффективной системы рыночных отношений предусматривает создание в государстве необходимых и достаточных условий для развития конкурентоспособной среды. Констатировано, что монополия рынка и рынок свободной конкуренции неразрывно связаны между собой. Сбалансировать их влияние на развитие национальной экономики возможно при условии наличия действенного антимонопольного регулирования. Очерчена проблематика антимонопольного регулирования товарных рынков в открытой экономике на направления их решения.

The article examines antitrust regulation of product markets in an open economy. It is proved that the formation of an effective system of market relations first of all involves the creation of a state necessary and sufficient conditions for the development of a competitive environment. Stated that the monopoly market and a competitive market are inextricably linked. To balance their impact on the development of the national economy is possible only under condition of availability of effective antitrust regulation. These issues of Antimonopoly regulation of commodity markets in an open economy in the direction of their decisions.

Ключові слова: антимонопольне регулювання, товарний ринок, відкрита економіка

Ключевые слова: антимонопольное регулирование, товарный рынок, открытая экономика

Keywords: anti-monopoly regulation, product market, open economy

ВСТУП

З переходом до ринкових механізмів господарювання в Україні важливого значення набуває уточнення місця та ролі державного управління у розв'язанні завдань економічного зростання. Формування антимонопольної політики держави як чинника підвищення конкурентоспроможності національної економіки залишається об'єктивно необхідним, оскільки її існування лише у режимі вільної конкуренції є невиправданим. Україна володіє досить потужними монополіями, але нині у період радикального реформування економіки та соціальної сфери послаблення контролю за ними створює реальну загрозу національній безпеці та зараховує проблеми антимонопольної політики до

найважливіших державних пріоритетів.

Монополія як явище притаманна і ринковій економіці, її функціонування пов'язане із специфічністю стартових умов господарювання і вимагає здійснення організаційних дій з демонополізації та механізму антимонопольного регулювання ринків, що формуються.

Дослідження природи монополізму, механізму антимонопольного регулювання та вироблення дієвої антимонопольної політики певною мірою знайшли відображення в працях зарубіжних і вітчизняних науковців. Проблеми конкуренції та конкурентних ринків висвітлено у роботах Дж.М. Кейнса, А. Маршалла, М. Портера, Дж. Робінсона, А. Сміта, та інших. Теоретичні засади державної політики в галузі

антимонопольного регулювання, державного управління, структурних перетворень та розвитку економіки представлені доробками вчених: Л. Абалкіна, В.Абрамова, І.Дахно, М.Єрмошенко, Я. Жаліло, А. Мельник, М. Мниха, С. Нікітіна, Ж. Поплавської, І. Стародубровської, В. Цапелика та ін. Проблемам функціонування господарських систем в сучасних умовах присвячені праці: Дж. Деніелса, Е. Долана, Дж. Каттана, К. Макконела, Х. Рандака, Дж. Сакса, П. Самуельсона. Однак враховуючи цінність праць багато питань щодо антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці залишаються дискусійними, що обумовлює вибір теми роботи.

МЕТА РОБОТИ

Метою роботи є висвітлення антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці, виокремлення проблемних аспектів та окреслення напрямів їх вирішення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У роботі методологічну основу визначають положення діалектичного методу пізнання економічних явищ і процесів у безперервному їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Використано методи емпіричних досліджень, зокрема, спостереження та порівняння.

РЕЗУЛЬТАТИ

В економічній літературі немає одностайності думок щодо природи виникнення і розвитку монополістичних тенденцій та їх впливу на функціонування ринку. Як правило, автори за основу оцінки причин беруть одну із них, що не дає повного уявлення про природу монополії і особливостей її прояву у перехідній економіці.

Визначимо, сутність поняття “монополія”. Монополія – це такий тип економічних відносин, що дає можливість одному з учасників цих відносин диктувати свої вимоги на ринку певного товару. Виділяють 3 види монополії такі, як закрита, відкрита та природна монополія [3, с. 153-154]. Розподіл монополії на відкриті, закриті та природні дуже умовний. Деякі підприємства в Україні можуть належати одночасно до кількох видів, але можна вважати, що практично всі монополії відкриті. Якщо ж виробництво продукції однією фірмою обходиться суспільству дешевше, ніж кількома, то галузь є природною монополією. Цей вид монополії вигідний для суспільства. До загальнодержавних ринків природної монополії слід віднести: послуги з передачі електричної енергії; користування залізничними коліями, диспетчерськими службами, вокзалами; універсальні послуги поштового зв'язку; послуги з надання в користування технічних засобів мовлення; радіозв'язок; Інтернет; водопостачання [2].

Підприємства природної монополії наділені певними привілеями, а саме правом надання певних послуг і ціноутворення на них за гарантію задоволення потреб споживачів. Монополізація може носити як позитивні, так і негативні наслідки.

Позитивним наслідком монополізації є:

– продукція монополістів частіше за все більш

високої якості;

– монополізація впливає на розвиток виробництва, підприємства монополісти частіш за все більш розвинуті, ніж інші підприємства;

– монополічне виробництво дозволяє знизити витрати.

Тут можна відзначити, що усе це впливає на ціну їх продукції, вона зазвичай набагато вища.

Негативними наслідками монополізації є те, що:

– монополія призводить до обмеження об'ємів виробництва і встановлення більш високої ціни;

– монополісти несуть вищі збитки, які пов'язані з тим, що таким підприємствам постійно потрібно зберігати та підсилювати свою владу на ринках;

– монополістичні підприємства частіше за все випускають якийсь певний тип продукції, переважніше товари розкоші [4, с. 47-48].

Наявність на ринку монополістів не завжди погано для економіки. Наявність природної монополії позитивно впливає на стан країни. Так, наприклад, великі монополістичні підприємства роблять вагомий внесок у ВВП держави, забезпечують конкурентоспроможність національної економіки. Монополії часто розповсюджують нові, більш прогресивні форми і методи господарювання. Ліквідація галузей природної монополії (енергозабезпечення, телефонні послуги, транспорт) є економічно недоцільною, тому що найвища ефективність функціонування галузі забезпечується за умови наявності одного виробника чи дистриб'ютора. В Україні від діяльності природних монополій залежить стан економіки.

Збереження монополізму в умовах відкритої економіки обумовлено чинниками:

1) наявність сфер господарської діяльності, які не можуть функціонувати інакше як на монополістичних засадах, створюють ринки дії природних монополій;

2) об'єктивними та суспільно-необхідними процесами економічної концентрації, які спричиняють ситуацію, коли конкуренція постійно породжує свою протилежність – монополію;

3) необхідністю функціонування ряду виробництв на високотехнічній і технологічній базі, недоступній для великої кількості суб'єктів господарювання.

Слід зазначити, що реформування економіки України розпочалося без серйозної трансформації економічних основ монополістичних структур та за умов відсутності системи антимонопольного регулювання й контролю. Результатом лібералізації цін та зовнішньої торгівлі стало пониження адміністративних обмежень монополізму, що спонукало ріст інфляції, спад виробництва, довготривалу інвестиційну кризу, відтік капіталу за кордон.

Нерозвиненість малого підприємництва, специфічність структури галузей, які базуються на масштабах виробництва, результати приватизаційних процесів тощо свідчать про те, що кризу вітчизняної економіки ускладнює відсутність послідовної дієвої стратегії демонополізації та конкурентної політики. Усунення монополії не відбувається за умов, коли не діє система саморегулювання ринку, що вимагає посилення ролі демонополізації та поточного антимонопольного регулювання, в основі якого

лежить правове регулювання.

Розвиток правового поля регулювання діяльності монопольних утворень дозволяє стверджувати про формування в Україні антимонопольного права, яке включає ряд законодавчих та нормативних актів, спрямованих на недопущення монополізації та недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності.

Регулювання цін природних монополій є основним інструментом державної конкурентної політики, її основними завданнями є:

- створення доступних цін, сприятливого режиму для функціонування підприємств;
- стимулювання підприємств скорочувати витрати і залучати інвестиції [2, с. 25-26].

Реалії свідчать, що у державі доцільно застосовувати активні антимонопольні заходи, які полягають в стимулюванні створення нових підприємств, у заохоченні підприємств інших галузей до виробництва монополізованих видів продукції, у полегшенні доступу інших фірм на монополізовані ринки. Здійснювати це можна за допомогою податків та процентних ставок, пільгового кредитування підприємств, які вступають на монопольні ринки. Формування і проведення розумної антимонопольної політики повинно сприяти створенню конкурентної сфери ринків економіки України, від якої значною мірою залежить добробут населення.

Однак, незважаючи на всі ці заходи, повністю усунути монополію неможливо, а тільки звузити її шляхом відокремлення ринків природних монополій від змішаних або впровадження нових технологій. На основі цього необхідно сприяти створенню конкурентного середовища на товарних ринках дії інших монопольних утворень, що варто здійснювати шляхом зняття бар'єрів вступу на них нових суб'єктів господарювання, а саме: технічних (регіональні ринки монтажу, ремонту і технічного обслуговування ліфтів, санітарного очищення та утилізації відходів, будівництва та утримання доріг); попиту (ринок сільськогосподарського машинобудування); адміністративних (ринки продукції харчової та переробної промисловості, м'яса та м'ясопродуктів, молока та молокопродуктів); приватизаційних (зберігання та реалізації нафтопродуктів); капітальних витрат (ринки зв'язку, пошти, машинобудування, хімічної промисловості), продукція яких користується постійним попитом населення і має соціальне значення для розвитку регіону.

Огляд антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці дозволяє запропонувати:

- узгодити політику оподаткування з вимогами антимонопольного регулювання;
- запровадити обґрунтовану систему тарифного регулювання допуску на внутрішній ринок імпортованих товарів, орієнтовану на утримання розумного балансу протекціонізму і лібералізації зовнішньої торгівлі у встановленні імпортованого мита;
- переорієнтувати систему оподаткування підприємництва з фіскальної функції на регулюючу.

– зосередити увагу на фінансово-кредитній підтримці підприємництва, зокрема створити в регіонах мережі регіональних лізингових компаній та агенцій по залученню іноземних інвестицій; мережі регіональних кредитно-гарантійних установ, інвестиційних фондів і компаній, довірчих товариств; сприяти створенню та розвитку мережі кредитних спілок, які будуть надавати кредити та мікро кредити за рахунок власних та залучених коштів з метою розширення підприємницької діяльності.

Загалом, можна стверджувати, що монополії ведуть до деформації господарських відносин та спричиняють застій у ринкових процесах. Гальмуючи розвиток науково-технічного прогресу та конкуренції, вони сприяють зародженню штучного дефіциту на товари та послуги, надмірному зростанню цін, стимулюванню інфляційних процесів, що чинить великі збитки для національної економіки, веде до оптимізації монопольних прибутків, невірному розподілу доходів та нераціонального розміщення ресурсів.

Причинами надмірної монополізації економіки України стали: недосконалість економічної політики держави; домінування державної форми власності впродовж тривалого періоду.

Формування політики підтримки конкуренції раціонально розпочинати із класифікації факторів, що стримують її розвиток на товарних ринках регіону. Захист конкуренції слід здійснювати за допомогою економічних, організаційних, політико-правових та соціально-психологічних важелів, виробляючи систему відповідних заходів щодо галузей економіки, де є загроза монополізації та концентрації товарних ринків. Доцільно раціонально використовувати економічні важелі у антимонопольному регулюванні товарних ринків шляхом формування адекватної податкової політики, стимулювання розвитку малого бізнесу, спрямування вектора реформування механізму цінового регулювання в напрямі використання опосередкованих методів державного регулювання цін, що призведе до обмеження монопольної поведінки підприємств, створення конкурентного середовища, стимулювання платоспроможного попиту за рахунок зростання доходів населення.

Список використаних джерел

1. Антимонопольний комітет. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>.
2. Марцин В. Конкуренція як засіб антимонопольного регулювання товарних ринків та місце в ньому держави / В. Марцин // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – № 10.
3. Павленко І.М. Мікроекономіка: навч. посіб. / І.М. Павленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 288 с.
4. Околович О.М. Особливості функціонування монополізованих ринків в Україні / О.М. Околович // Економічний простір. – 2014. – № 24. – С. 46-53.
5. Сотніков В.І. Мікроекономіка : підручник / В.І. Сотніков. – Х.: ІНЖЕК, 2010. – С. 156.